

Zapiski bibliograficzne

ZIEMIE ZACHODNIE

„KWARTALNIK OPOLSKI” nr 2/1966
Drugi zeszyt „Kwartalnika Opolskiego” otwiera artykuł S. Kosickiego pt. *W kontakcie z Tysiącleciem*. Omawia on znaczenie społeczne obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego, charakteryzuje ogólnie wkład Opolszczyzny w te uroczystości oraz podkreśla zasadniczą rolę, jaką w walce o utrzymanie polskości Śląska odegrały masy ludowe.

W kolejnym artykule (*Z działalności prasowej A. Napieralskiego poza Górnym Śląskiem*) Felicja Figowa omawia wpływy i zamierzenia koncernu prasowego „Katolik” w latach 1899—1918. Dużo miejsca poświęca autorka sprawie postawy politycznej A. Napieralskiego i przyczynom jego konfliktu z W. Korfantyńskim.

Podróże Ślązaków na Wschód, głównie do Palestyny, podejmowane już w XIII wieku są tematem opracowania Krzysztofa Migonia. Dział *Rozpraw* zamyka Herman Głowacki, który na podstawie dokumentu z 1720 r. omawia stosunki ludnościowe i zagadnienia nazewnictwa w odniesieniu do miejscowości Leśnica.

Dział *Materiały* zawiera pracę Cz. Nowickiego i B. Reinerera na temat ruchu robotniczego na Śląsku w latach 1933—1939 oraz udziału Polaków w nielegalnych organizacjach robotniczych. Poza wymienionym, dział ten przynosi opracowanie Z. Bednorza o twórczości Ludwika Marii Staffa, która stała się przedmiotem rozprawy W. Studeckiego.

Prezentowany zeszyt „Kwartalnika Opolskiego” zawiera również kolejne teksty gawędziarza śląskiego, E. Mojzy, spisane przez L. Kozołubę, komentarz R. Hajduka na temat wyborów do V *Bundestagu* oraz omówienie wyników konkursu literackiego pt. *Opolszczyzna —*

jej dzień nowy zorganizowanego z okazji XX-lecia powrotu Ziemi Zachodnich do Polski, pióra Z. Zielonki.

Zeszyt zamykają recenzje oraz kronika wydarzeń.

FRANCISZEK MAMUSZKA: *Gdańsk i Ziemia Gdańska*. Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1966, 435 ss.

Ziemią Gdańską nazywa się potocznie obszar obejmujący obecne województwo gdańskie. O układzie treści omawianej książki zdecydował jednak geograficzny podział tego regionu, oparty na pracy S. Lencewicza i J. Kondraczkiego pt. *Geografia fizyczna Polski*. I tak autor omawia kolejno Gdańsk z Oliwą i Sopotem, Gdynię, Bursztynowe Wybrzeże, Żuławy Wiślane, Dołne Powiśle, Malbork, Ziemię Sztumską i Kwidzyńską, Pojezierze Kaszubskie, Pradolinę Redy-Łeby, rejon Zatoki Puckiej, jeziora Żarnowieckiego, i ujścia Łeby. Tematyka książki skupia się wokół dwóch zagadnień: charakterystyki geofizycznej omawianego regionu oraz jego historii. Autor przedstawia czytelnikowi wybór informacji, co wraz z celowym zawężeniem tematyki sprawia, że otrzymujemy opracowanie o charakterze popularnego przewodnika. Wiadomości o dziejach ziemi gdańskiej połączone często z opisem jej zabytków ukazują stałe i silne związki tego regionu z Macierzą. Informacje „historyczne” przeplatają się w książce Mamuszki z plastycznie i sugestywnie odmalowanym krajobrazem.

Wśród opracowań o podobnym charakterze, *Gdańsk i Ziemia Gdańska* zwraca uwagę bardzo staranną formą graficzną: barwną obwolutą, licznymi fotografiami (F. Mamuszka, Z. Kosycarz, W. Nieżyński), szkicami i mapkami.

Zestawił: M. W.

NIEMCY

Niemcy w okresie I wojny światowej

JACQUES BARIÉTY: *Jüngste Arbeiten der französischen Geschichtsforschung über den Krieg von 1914 bis 1918. „Geschichte in Wissenschaft und Unterricht“*, 1966, nr 8, ss. 516—520.

Jest to przegląd najnowszych francuskich publikacji w liczbie około 50 tytułów na temat I wojny światowej. Autor stwierdza, że historiografia francuska nie może się poszczycić taką ilością publikacji jak historiografia niemiecka, ponieważ we Francji zainteresowanie I wojną światową wzmogło się dopiero w związku z 50 rocznicą jej wybuchu. Zainteresowanie to uzewnętrzniło się przede wszystkim w publicystyce, w mniejszym natomiast stopniu w publikacjach naukowych, ponieważ francuskie zasoby źródeł zostały udostępnione historykom dopiero w 1963 r. i to za okres do 1920 roku włącznie. W związku powyższym szereg istotnych prac naukowych jest dopiero w przygotowaniu.

Niemcy w okresie Republiki Weimarskiej

REINHARD KÜHNEL: *Zur Programmatik der Nationalsozialistischen Linken: das Strasser-Programm von 1925/26. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte“*, 1966, nr 3, ss. 317—333.

Po wznowieniu partii hitlerowskiej w 1925 r. ujawniły się poważne rozbieżności między monachijskim kierownictwem a tzw. grupą Strassera, co było przyczyną długotrwałych walk wewnętrznych. Wiadomo było, że powodem tarć była nie tylko walka o władzę, lecz także różnice poglądów politycznych. Poglądy grupy Strassera były bardziej radykalne, jednak jej program polityczny nie był dokładnie znany. Starano się go odtworzyć pośrednio, na podstawie wzmianek w innych dokumentach. Tymczasem Kühnelowi udało się odnaleźć w zbiorach Document Center w Berlinie zachodnim zarys programu politycznego zredagowanego przez samego Strassera w formie obszernej dyspozycji, któ-

ra, jak to Kühnel przypuszcza, była podstawą referatu Gregora Strassera wygłoszonego na konferencji Arbeitergemeinschaft der nord- und westdeutschen Gaue w dniu 22 XI 1925 r. Opublikowany po raz pierwszy i skomentowany przez Kühnela dokument pozwala na znacznie dokładniejsze zapoznanie się z programem i celami politycznymi grupy Strassera, która do 1934 r. odgrywała znaczną rolę w ruchu hitlerowskim.

Niemcy hitlerowskie

KARL OTMAR FRHR. VON ARETIN: *Prälat Kaas, Franz von Papen und das Reichskonkordat von 1933. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte“*, 1966, nr 3, ss. 252—279.

Autor podkreśla doniosłą rolę jaką odegrali Papen i przewodniczący partii Zentrum prałat Kaas w zawarciu konkordatu w dniu 20 VII 1933 r. między hitlerowskimi Niemcami a Watykańem. Zawarcie konkordatu kilka miesięcy po objęciu władzy przez Hitlera w Niemczech było wielkim sukcesem, który przyczynił się wydatnie do stabilizacji i wzrostu autorytetu reżimu hitlerowskiego.

DIETER PETZINA: *Hitler und die deutsche Industrie. „Geschichte in Wissenschaft und Unterricht“*, 1966, nr 8, ss. 482—491.

Autor jest zdania, że sprawa stosunku Hitlera do wielkiego przemysłu niemieckiego przed jak i po 1933 r. jest dotąd problemem spornym i niewyjaśnionym. Istnieje bowiem wciąż jeszcze za mało szczegółowych studiów na ten temat. Dotychczasową literaturę przedmiotu dzieli Petzina, biorąc za kryterium podziału rezultaty badań, na 3 grupy. Do pierwszej grupy autor zaliczył te prace, których autorzy doszli do wniosku, że nie ma żadnych związków między polityką partii narodowosocjalistycznej a interesami wielkiego przemysłu niemieckiego. Do drugiej grupy zaszeregował wszystkie prace historyków marksistowskich, podkreślające ściśle związki i determinowanie polityki partii hitlerowskiej przez interesy wiel-

kiego przemysłu niemieckiego. W trzeciej, można by rzec pośredniej grupie, uwzględnione zostały przez Petzina te prace, których autorzy biorą pod uwagę warunki społeczno-ekonomiczne dla wyjaśnienia genezy i polityki reżimu hitlerowskiego, negują jednak zależność partii i polityki hitlerowskiej od wielkoprzemysłowych interesów i stwierdzają nawet, że partia hitlerowska była wyrazicielką własnych interesów, którym po 1936 r. podporządkować się musiał także wielki przemysł niemiecki.

WILHELM TREUE: *Die Einstellung einiger deutscher Grossindustrieller zu Hitlers Aussenpolitik*. „Geschichte in Wissenschaft und Unterricht”, 1966, nr 8, ss. 491—507.

Zaznaczyć należy, że tytuł artykułu nie jest adekwatny do treści.

Treue przedstawia bowiem nie tyle stosunek przedstawicieli wielkiego przemysłu niemieckiego do polityki zagranicznej Hitlera, ile w ogóle do hitleryzmu i jego polityki wewnętrznej i gospodarczej. Główna teza artykułu głosi, jakoby większość przedstawicieli wielkiego przemysłu niemieckiego była przeciwna hitleryzmowi. Tendencją teza autora artykułu ma na celu uwolnić wielki przemysł niemiecki od współodpowiedzialności za politykę i za zbrodnie hitleryzmu. Teza jest oczywiście nie do przyjęcia. Sprzeczna jest bowiem nie tylko z przebiegiem procesu historycznego, lecz nie ma nawet wystarczającego i przekonującego uzasadnienia w samym artykule. Treue ogranicza swe rozważania do kilku nazwisk przemysłowców, którzy byli Hitlerowi przeciwni — pomija, względnie bagatelizuje rolę pozostałych, którzy Hitlera popierali. Nie uwzględnia też całego dorobku historiografii NRD, która właśnie na temat powiązań ruchu hitlerowskiego z wielkim przemysłem niemieckim opublikowała szereg cennych i dobrze udokumentowanych rozpraw przeczących jego tezie. Poza tym nie do przyjęcia jest również szereg twierdzeń szczegółowych np. jakoby hitlerowska polityka dążąca do samowystarczalności

gospodarczej została zapoczątkowana wyłącznie z gospodarczych, a nie politycznych względów.

GEORG VON RAUCH: *Der deutsch-sowjetische Nichtangriffspakt vom August 1939 und die sowjetische Geschichtsschreibung*. „Geschichte in Wissenschaft und Unterricht”, 1966, nr 8, ss. 472—482.

Autor, profesor historii uniwersytetu w Kilonii, specjalizujący się w historii Europy wschodniej, polemizuje ze stanowiskiem historiografii radzieckiej w sprawie oceny paktu niemiecko-radzieckiego z sierpnia 1939 r. Niniejszy artykuł został wygłoszony w formie referatu na spotkaniu historyków wschodnio- i zachodniemieckich, które miało miejsce w dniach 13 i 14 XII 1965 r. w Kilonii w NRF.

MARTIN BROZAT: *Faschismus und Kolaboration in Ostmitteleuropa zwischen den Weltkriegen*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte”, 1966, nr 3, ss. 225—251.

Brak stabilizacji politycznej i społecznej a także ekonomicznej w krajach środkowowschodniej Europy był przyczyną tworzenia się nastrojów i ruchów faszystowskich, na które w coraz to większym stopniu oddziaływały wzrastające w siłę Niemcy hitlerowskie co w końcu doprowadziło do różnorodnych form kolaboracji.

Zbadanie tego złożonego problemu na tak dużym obszarze wymaga szczegółowych studiów wstępnych. Postulat ten jest tym bardziej aktualny, że nie wszystkie ruchy faszystowskie w poszczególnych krajach Europy wschodniej zostały monograficznie opracowane. Ten stan badań musiał się ujemnie odbić na próbie syntezy przedsięwziętej w niniejszym artykule, który zawiera wiele uproszczeń i twierdzeń budzących zastrzeżenia.

HEDWIG MAIER: *Die „SS” und der 20. Juli 1944*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte”, 1966, nr 3, ss. 299—316.

Autorka niniejszego artykułu stawia i uzasadnia tezę, że zamach na

Hitlera z dnia 20 VII 1944 r. nie był dla SS zaskoczeniem. Przedstawione przez autorkę fakty świadczące o tym, że SS było poinformowane o przygotowaniach do zamachu — mimo iż niekompletne są przekonujące. Niemniej jednak cały problem wymaga jeszcze gruntownych studiów a zwłaszcza wyjaśnienia wymaga ujawnienie wszystkich motywów bierności ze strony SS. Motywy podane przez autorkę, że w SS rozpowszechniony był pogląd, iż wojna jest przegrana i jedyną szansą ratunku jest usunięcie Hitlera i nawiązanie rokowań pokojowych, wymagają dodatkowego udokumentowania.

Bezsporną zasługą autorki jest postawienie problemu, który mimo jej zastrzeżeń będzie miał istotne konsekwencje dla oceny dotąd tak gloryfikowanej w NRF opozycji antyhitlerowskiej.

ERNST PORTNER: *Koch-Wesers Verfassungsentwurf*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte”, 1966, nr 3, ss. 280—298.

Erich Koch-Weser był w okresie Republiki Weimarskiej przewodniczącym Niemieckiej Partii Demokratycznej (DDP) i ministrem różnych resortów w kilku gabinetach. Z chwilą objęcia władzy przez Hitlera emigrował z Niemiec do Brazylii. Na emigracji, gdzie starał się odgrywać pewną rolę polityczną przez swe memoriały wysyłane do Departamentu Stanu i do *Foreign Office*, opracował m. in. projekt konstytucji dla powojennych Niemiec, który scharakteryzował autor niniejszego artykułu na podstawie analizy samego projektu oraz całej spuścizny Kocha, znajdującej się w *Bundesarchiv Koblenz*. Niniejszy artykuł stanowi interesujący przyczynek od nieopracowanych dotąd dziejów niemieckiej emigracji politycznej w okresie hitlerowskim.

Niemcy po roku 1945

SIEGFRIED MAMPEL: *Die Stellung der „DDR” im sowjetischen Pakt-system*. „Recht in Ost und West” 1966, Heft 3, ss. 93—104.

Autor rozpatrując stanowisko NRD w obozie państw socjalistycznych, w swych poglądach nie odbiega od oficjalnej tezy zachodnioniemieckiej, iż NRD nie może być traktowana jako suwerenne państwo. Reprezentując to założenie, przedstawia on następujące zagadnienia: kolejne etapy rozwoju sytuacji prawnej NRD z punktu widzenia zdolności do zawierania umów międzynarodowych, stosunki międzypartyjne KPZR i SED, stanowisko NRD w Radzie Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, stanowisko NRD w Układzie Warszawskim i wreszcie wpływ układu między NRD i ZSRR z 12 VI 1964 r. o przyjaźni, pomocy wzajemnej i współpracy, na położenie prawne NRD.

Y. KOTOV: *West Berlin and its Problems*. „International Affairs” (Moskwa) 1966, nr 4, ss. 47—49.

Berlin zachodni, mimo iż traktowany jest w NRF jako część terytorium tego państwa, faktycznie stanowi organizm odrębny, posiadający szczególną specyfikę w szeregu dziedzin życia społeczno-gospodarczego. Fakt ten uwytklił się jeszcze wyraźniej po dniu 13 VIII 1961, kiedy to weszło w życie rozporządzenie rządu NRD o ochronie granic państwowych. Autor konfrontując politykę rządu NRF i senatu Berlina zachodniego ze rzeczywistym stanem przytacza m. in. szereg wskaźników ekonomicznych i demograficznych ilustrujących ujemny wpływ tej polityki na prawidłowy rozwój miasta. Niezależnie od tego, traktowanie Berlina zachodniego jako „miasta frontowego” stanowi jedną z zasadniczych przyczyn impasu w rozwiązywaniu kwestii niemieckiej i utrudnia w istotny sposób odprężenie w stosunkach międzynarodowych.

MAURICE SCHUMANN: *Frankreich und die Wiedervereinigung Deutschlands*. „Europa-Archiv” 1966, nr 8, ss. 287—292.

Artykuł napisany został przed wizytą prezydenta de Gaulle'a w Związku Radzieckim. Autor, znany polityk francuski, pełniący ostatnio funkcję prezydenta komisji spraw zagranicz-

nych Zgromadzenia Narodowego, analizuje stanowisko rządu francuskiego wobec zjednoczenia Niemiec. Podzielając punkt widzenia prezydenta de Gaulle'a na kwestię zjednoczenia Niemiec, autor rozpatruje międzynarodowe przesłanki zjednoczenia Niemiec: uznanie obecnych granic Niemiec, rezygnacja z szeregu koncesji militarnych i konieczność porozumienia ze wschodnimi sąsiadami. W artykule poruszono też rolę Francji jako pośrednika w rokowaniach w sprawie zjednoczenia Niemiec. Ze wszystkich wariantów zjednoczenia Niemiec rozpatrywanego jako problem międzynarodowy, autor uznaje drogę rokowań za najwłaściwszą. Zapewnić może ona bowiem rzeczywisty postęp w likwidacji podziału Niemiec.

HANS A. STÖCKER: *Völkerrechtliche Implikationen des Heimatrechts*. „Europa-Archiv” 1966, nr 15, ss. 547—554.

Artykuł zawiera krytyczną analizę pojęcia prawa do ojczyzny w świetle prawa międzynarodowego. Autor rozpatrując to zagadnienie, stwierdza, że istnieje szereg poważnych wątpliwości co do faktu, czy prawo do ojczyzny stanowi rzeczywiście normę prawa międzynarodowego. Odpowiedź na to pytanie jest bardzo ważna, gdyż oficjalna

doktryna NRF traktuje prawo do ojczyzny, jako jeden z najważniejszych argumentów prawnych uzasadniających zgodność roszczeń terytorialnych NRF z prawem międzynarodowym. Przechodząc do problemu legalności przesiedleń ludności niemieckiej po II wojnie światowej, autor stwierdza, że wiele przemawia za poglądem, iż przesiedlenie to było zgodne z prawem międzynarodowym ówczesnie stosowanym. Stan taki przemawia wyraźnie przeciwko powoływaniu się na prawo do ojczyzny. Tym bardziej, że wbrew szeregu poglądom, prawa do ojczyzny nie można doszukiwać się w pozytywnym prawie międzynarodowym okresu międzywojennego. Prawo międzynarodowe nie daje również podstaw do wystąpienia z roszczeniami o odszkodowania za naruszenie prawa do ojczyzny, jakim było przesiedlenie ludności niemieckiej. Decyzję o przesiedleniu uznać bowiem należy za swoistego rodzaju akty wojenne, służące dla określonych celów zwycięskich mocarstw. Powołując się na argumenty prawne w uzasadnianiu powrotu przesiedlonej ludności niemieckiej, stwarza się, zdaniem autora, przesłanki do wystąpienia drugiej strony z ogromnymi żądaniami reparacyjnymi od NRF.

Zestawili: J. M., Z. K.